

Гісторыкі любяць вылоўліваць у творах пісьменнікаў пра мінуўшчыню розныя недакладнасці, не пацверджаныя дакументамі факты і абвешчаныя: «Няпраўда!» Аднак мастацкая літаратура — рэч спецыфічная, і спрэчкі пра тое, наколькі вольна можа абыходзіцца аўтар з яе вялікацю Гісторыяй наўрад ці калі сціхнуць, і тыя, хто знаходзіцца па розныя бакі «барыкада», пакінуць іх, абдымуцца і паціснуць адно аднаму рукі. Калісьці за рамантизацыю беларускай гісторыі дужа перападала Уладзіміру Караткевічу, але гэта не перашкодзіла яму стаць класікам айчыннай літаратуры. Таму пытанне «Праўда ці праўдападобнасць?» у дачыненні да мастацкага твора, можа быць, і важнае, але не самае галоўнае. Не будзем адрасаваць яго і Віктару Варанцу. Галоўнае, што апавяданне чытаецца з цікавасцю. Хіба не так?

Алесь БАДАК.

ЦАР Фёдар Іаанавіч адстаяў абедню і, як заўсёды перад трапезай, слухаў байкі манахаў. Гэтым разам у святліцы сядзеў стары чалавек з блізнай праз увесь твар і расказаў пра далёкія паўднёвыя астравы, дзе круглы год сонечнае лета і таму не патрэбна адзенне; дзе ежа сама расце з зямлі, і з тае прычыны мясцовыя жыхары ніколі не працуюць, а толькі плятуць з кветак вянкы і скачучы вакол вогнішча. Цар слухаў, прыплюшчыўшы вочы, і на яго вялікім жаўтаватым твары гуляла шырокая ўсмешка. Раптам рыпнулі дзверы, і на парозе з'явіўся бліжэйшы дарадчык расійскага самадзержца Барыс Фёдаравіч Гадуноў. Манах тут жа ўскочыў з маленькага ўслончыка, на якім сядзеў перад царом, нізка пакланіўся і выслізнуў з пакоя. Фёдар Іаанавіч расплюшчыў вочы і, убачыўшы Гадунова, па-дзіцячы весела і звонка зарагатаў.

— Вітаю цябе, гасудар. Ці добра адпачываў ты? Ці не сніўся адзінарог? Ці па душы была служба ў царкве? — усё гэта Гадуноў вымавіў на адным дыханні, крыху схліпнуўшы галаву перад уладаром. Праўда, схліпеная галава дазволіла схаваць з'едлівую ўсмешку, што прабегла па твары царскага апекуна.

— Барыс, як шкада, што ты так позна прыйшоў і не чуў манаха, — шчасліва замармытаў Фёдар Іаанавіч. — Ён мне пра райскія землі расказаў. Вось куды б я злятаў, каб мог ператварыцца ў птушку. А чаму ж чалавек не можа лятаць?

— Так ужо Бог вырашыў: птушкі павінны лятаць, а чалавек хадзіць. А цар яшчэ і думы думаць за ўсіх, — адказаў Барыс Фёдаравіч.

— Ах, — уздыхнуў цар, — а ўсё ж шкада, што мы не можам лятаць.

Самадзержца летуценна задумаўся. Але ўжо праз хвіліну ён змяніў тэму.

— А ці даведаўся ты, што сёння мне пададуць на абед? — з цікавасцю ўперыўся ён у дарадчыка. Той зноў пакланіўся і з годнасцю паведаміў:

— Гасудара чакае юшка, бацвінне, губы лася ў заліцы, смажаная дзічына, кулябьяка, каша, заедкі.

— Ах, як добра, — пляснуў у далоні шчаслівы Фёдар Іаанавіч і, ўспомніўшы, запытаў: — А царыцу не забылі паклікаць?

— Царыца марыць убачыць свайго сужэнца, — супакоіў яго Гадуноў, пасля чаго падышоў бліжэй і амаль зашаптаў на вуха гаспадару.

— Гасудар, лазутчыкі данеслі, што на нас вайноў збіраецца ісці гэты нягоднік, польскі кароль Сцяпан Баторый.

— Ах, — легкадумна адмахнуўся цар, — адслужым абедню, Бог і не дапусціць сюды палякаў. Памятаеш, як наслаў на іх мароз пад Псковам. І гэтым разам што-небудзь нашле. Таму не бойся, баярын, пайшли лепш абедцаць.

Гадуноў доўга глядзеў услед цару, затым, як бы схамануўшыся, выйшаў са святліцы і, паблукнуўшы вузкімі пераходамі Крамля, увайшоў у невялічкі пакой. Пасярэдзіне пакоя ста-

ялі стол і дзве лавы. Акенцы адсутнічалі, і ўсё святло давала невялічка свечачка, што гарэла на сталі. На лаве сядзеў той жа стары манах з блізнай на твары. Ubачыўшы Гадунова, манах устаў. Баярын сеў насупраць і рукой паказаў, каб сядзеў і госць.

— Ну што, лёва, — загаварыў Гадуноў, — як я і казаў, цару больш цікавы абед з царыцай, чым хуткая вайна з Польшчай. А ваяваць нам

Віктар ВАРАНЕЦ

АПОШНЯЕ ПАЛЯВАННЕ СТЭФАНА БАТОРЫЯ

зараз ніяк нельга. Казна пустая, войска малое, Шуйскія толькі і чакаюць, каб я спатыкнуўся. Таму да вайны даводзіць справу ніяк нельга.

Манах доўга і уважліва глядзеў на Гадунова, пасля чаго адказаў крыху хрыплаватым голасам.

— Вайны хоча Баторый. Не будзе Баторый — не будзе і вайны. Лягчы знішчыць важака, чым усю зграю. Як у ваўкоў.

Гадуноў прысунуўся бліжэй да манаха.

— І што ты прапануеш, лёва?

— Калісьці, вельмі даўно, я вучыўся ў Падуі з адным цікавым хлопцам, які называў сябе Мікалай Бучэле. Ён шмат чым абавязаны мне і, што самае галоўнае, вельмі любіць грошы.

— Чакай, — усхліпнуў Гадуноў, — а чым нам можа дапамагчы гэты Бучэле?

Манах ледзь прыкметна ўсміхнуўся:

— Мікалай Бучэле — адзін з двух лекараў Баторыя.

Гадуноў узрадавана засмяўся.

— І ты можаш яго купіць?

Манах моўчкі кінуў галавой.

— Цудоўна. Заўтра ж адпраўляйся ў Польшчу, адшукай свайго знаёмца і дай яму грошай. Лёва зноў моўчкі кінуў.

— Слухай, манах, даўно хацеў запытацца: а чаму ты, ліцвін, нам дапамагаеш? Грошы цябе, бачу, асабліва не цікавяць. Тады чаму?

— Бо я спраўды ліцвін, і я не прымаю здрадніцкую Люблінскую унію. Калі гэта нешта гаворыць табе, баярын.

Гадуноў абьякава паціснуў плячыма...

КАВАЛЬКАДА паляўнічых шумна праехала замкавую браму і апынулася ў прасторным двары. Стэфан Баторый, славеты кароль Рэчы Паспалітай, саскочыў з каня і яшчэ раз кінуў вокам на вазы, што замыкалі паляўнічы рэй. На іх ляжалі два дзясяткі забітых сёння

на паляванні дзікоў. Але зусім не яны грэлі душу магутнага ўладара. Асобным возам везлі агромістага, памерам з добрага бычка-трацячка, секача. З вялізнай пашчы тырчалі неверагоднай даўжыні жоўтыя іклы, усё яшчэ наводзячы страх на прысутных. І ў вачах караля зноў і зноў паўставала карціна сённяшняга палявання.

... Яны сядзелі на конях паўмесяцам, трымаючы ў руках доўгія дзіды. Брэх сабак у лесе паволі набліжаўся да верхнікаў. Праз якую хвіліну на паляне павінна была з'явіцца дзічына, якую выганялі загоншчыкі. І тут з хмызняку выйшаў велічэзны сякач. Памерамі дзік быў падобны на вялізны валун. Яго вочы гарэлі шалёным чырвоным полымем. Следам з гушчару выскачылі два загоншчыкі з трашчоткамі. Адзін з іх ледзьве не наскочыў на дзіка і ад нечаканасці замір на месцы. У руцэ ўсё яшчэ круцілася непатрэбная трашчотка. Раз'юшаны дзік рэзка павярнуўся да загоншчыка, у момант хібак збіў таго на зямлю і вострымі ікламі ўпіўся ў неба-раку. Праз імгненне з хлопцам было скончана.

А з боку лесу нарастаў брэх сабак. І тады сякач з усяе моцы кінуўся наперад да бліжэйшага верхніка. Ім і быў Баторый. Кароль не разгубіўся, замакнуўся дзідай і глыбока ўбіў яе ў карак кабана. Але звер, быццам і не адчуваючы болю, увагнаў прагныя іклы ў круп каня. Конь захрыпеў і пачаў завальвацца на бок. Кароль спрытна саслізнуў са спіны каня, кульнуўшыся праз плячо, выхаліў доўгі паляўнічы нож і секануў па горле дзіка. Сякач працягла захрыпеў і задрыжаў у канвульсіях, не ў стане ўжо выцягнуць свае іклы з крывага зваленага каня...

І зараз, стаячы каля свайго любімага гарадзенскага замка, Стэфан Баторый адчуваў неверагоднае задавальненне: ёсць яшчэ сіла, ёсць яшчэ спрыт. І такі фінал чакае ўсіх караляўскіх ворагаў.

ЯК і належыць у такіх выпадках, абед рабілі ў паляўнічай зале замка. Два рады сталі: расольныя пеўні з імбіром і качкі з агуркамі, цяцёркі з шафранам і кнедлікі з мёдам... Але ўсе чакалі сапраўднага пачастунку — смажанай дзічыны, удала ўпаляванай сёння каралём. Госці весела і гучна гаманілі, ракой лілося такайскае, рэйнскае, мушкатэль. Баторый з задавальненнем аглядаў сталы, і сэрца поўнілася шчаслівым узрушэннем. Любіў, ох любіў ён сваю Гародню, дзе бавіў цяпер большую частку вольнага часу, дзе заўсёды былі яму рады гасцінныя гарадзенцы...

Дзесьці апоўначы кароль устаў з-за стала. Госці таксама падняліся і, дзякуючы і жадаючы гаспадару здароўя і дабрабыту, годна пакінулі залу. Кароль застаўся адзін. Да яго падышоў хатні лекар Мікалай Бучэле.

— Вашамосць зноў п'е віно, — з адчаем загаварыў ён. — А вам жа нельга. Ці памятае пан свой апошні прыступ «in carpitis affectionem»?

Віно толькі пагаршае ваш стан.

Кароль усміхнуўся.

— А вось твой калега Сімоніус, наадварот, кажа, што віно мае гаючыя ўласцівасці. Дарэчы, дзе ён?

— Гэты блазан ад медыцыны, Вашамосць, дзесьці швэндаецца па мясцовых кабетах, замест таго, каб займацца справамі. І я настойліва прашу, мой кароль, выпіць гэты лячэбны напоі, каб віно не справакавала новы прыступ.

Бучэле дастаў з кішэні невялічкую бутэлекку і выліў яе змесціва ў кубак. Баторый з хвіліну глядзеў п'янаватымі вачыма на кубак і затым, на здзіўленне лекара, без слоў выпіў прапанаваны лекі. Пасля чаго, зноў жа моўчкі, падняўся з крэсла і накіраваўся ў спальныя пакоі...

Здэнініка каралеўскага сакратара Ежы Хякоры!

«б снєжня. Кароль з раніцы скардзіцца на цяжар у грудзях, удушша і адчуванне, што яго кусае бляха.

7 снежня. Нягледзячы на забарону лекараў, кароль на кані едзе ў царкву. З вечара адчувае гарачку ў галаве. У яго няма апетыту. Аднак выпівае дзве шклянкі моцнага віна. Не можа спаць. Гуляючы па палацы, губляе прытомнасць, разбівае калена.

8 снежня. У Баторыя моцны прыпадак.

9 снежня. Увечары ў караля адбываецца новы прыпадак у спалучэнні з удушшам і сутаргамі. Бучэле дыягнастуе падучку.

10 снежня. Караля наведваюць канцлеры. Каралю крыху лепш. Але ўначы здараюцца новыя прыпадкі. Верны венгр Веселы намагаецца прывесці караля да свядомасці, адкрываючы яму рот, каб палегчыць дыханне. Лекары спрачаюцца пра карысць віна. Сімоніус сцвярджае, што пацыент пакутуе на дыхваціцу.

11 снежня. У караля спынілася мочаспусканне. П'е толькі ваду са спецыямі. Зноў быў прыступ.

12 снежня. Кароль вельмі слабы. У замак з'езджаюцца сенатары. Кароль сказаў Бучэле: «Адааў сябе ў рукі Боскія», — аднак апошнія таямствы адкладаюцца на заўтра. Падчас другога прыступу жыцця караля абрываецца. Мы страцілі Стэфана Баторыя, вялікага караля Рэчы Паспалітай!»

...Да вярчэння малебна быў яшчэ час, і Фёдар Іаанавіч займаўся сваёй любімай справай: гуляў з блазнамі і карлікамі. Ён весела рагатаў, калі аднавокі карлік ускачэў на спіну апранутай у чорта карліцы і з крыкам: «Грэшнік чорт у пекла вязе», — паскакаў па палаце. Тут у дзвярах з'явіўся Барыс Гадуноў. Карлікі імгненна схаваліся пад лаву. Фёдар Іаанавіч з той жа цікавасцю, што і на блазнаў, стаў глядзець на баярына.

— З добрай весткай прыйшоў я, гасудар! — урачыста прамовіў Гадуноў і зрабіў паўзу, глядзячы на рэакцыю цара. Але той па-ранейшаму моўчкі з паўадкрытым ротам глядзеў на Барыса Фёдаравіча.

— Польскі кароль Стэфан Баторый памёр ад невядомай хваробы! Вайны не будзе...

Фёдар Іаанавіч расчаравана адварнуўся ад Гадунова, прамовіўшы:

— Так сабе вестка... Я ж табе казаў: шчыра памолімся — і Бог адварне ад нас ворага. Так яно і сталася. Гэй, блазны, а ну вылазьце з-пад лавы!

І зноў пачалася царская пацеха. Барыс Гадуноў крыху пастаяў, паглядзеў на гэтае вар'яцтва і, прашаптаўшы: «А блазан застаўся...» — выйшаў з пакояў...

¹ Па меркаванні некаторых гісторыкаў пад гэтым імем выступаў доктар Бучэле.

■ Экслібрыс «Звяды»

НОВЫЯ ПРЫГОДЫ ВЫРВІЧА І ЛЁДНІКА

Людміла Рублеўская. *Авантуры студыёзуса Вырвіча*. — Мінск: Выдавецкі дом «Звязда», 2014. — 320 с.

Пісьменніца Людміла Рублеўская выдатна ўмее распавядаць гісторыі, нават калі яны не змяшчаюцца ў адну книгу і патрабуюць ад аўтара (і адпаведна, чытача) больш часу і намаганняў, чым стварэнне і знаёмства з адным раманам. У першай кнізе пра юнака Пранціша Вырвіча і яго настаўніка Баўтрамея Лёдніка — «Авантуры Пранціша Вырвіча, шкаляра і шпега» (Мінск: Рэдакцыя газеты «Звязда», 2012) — мы знаёмімся з героямі, разам з імі перажываем зняволенне ў Слуцкім замку, падарожнічаем па полацкіх лабірынтах (амаль слядамі герояў Вацлава Ластоўскага) у пошуках таямніча зніклай бібліятэкі Сафійскага сабора і чароўнай рамфеі. Мы ўпершыню бачым пекную паненку Паланею Багінскую, свавольную і капрызлівую дзяўчыну, якая бярэ ў палон сэрца Пранціша, бачым і каханне ўсяго жыцця доктара Баўтрамея Лёдніка, чароўную і разумную Саламею. Нібыта за кадрам паміж кнігамі застаюцца досыць

спакойныя і шчаслівыя гады, калі пасля ўсіх прыгод і нястач першай часткі Саламея з Бутрымам ствараюць сям'ю, а Пранціш пад кіраўніцтвам прафесара Лёдніка становіцца студэнтам Віленскага ўніверсітэта.

Новы раман пераносіць чытача ў час, калі бясстрашных навукоўцаў ужо вабяць адкрыцці эпохі Асветніцтва, але ў галовах простых людзей усё яшчэ трывала гняздуцца рэлігійныя забабоны Сярэднявечча; калі ўсё больш захапляльнымі становяцца далёкія падарожжы, а моцнае каханне яшчэ здольнае даваць крылы і натхняць на самыя бяздумныя ўчынкы. У «Авантурах студыёзуса Вырвіча» геаграфія пашыраецца, тэмп расповеду паскарэецца, прыгоды герояў становяцца ўсё больш і больш небяспечнымі, а характары персанажаў раскрываюцца з новых бакоў. Перад намі ўжо ўзможна Пранціш, які не пакіне свайго сябра і настаўніка Баўтрамея нават у самыя складаныя моманты. Прафесар Лёднік, які ўражвае не толькі моцай інтэлекту, але і фізічнай сілай і майстэрствам вясці бой. Саламея, дзеля кахання і спакойнага жыцця

здольная вытрываць нават самыя складаныя выправаванні і дараваць тавару здраду. Паланея, здатная вытрымаць самае цяжкае і далёкае падарожжа ў мужчынскай вопратцы, а потым з галавой кінуцца ў вяр прыгод разам з каханым.

Аднак самым нечаканым раскрыццём характару я назвала б пераўвасабленне Амерыканца — пана Гервасія Агалінскага. Калі ў пачатку расповеду, прыстаўлены сачыць за галоўнымі героямі, ён марыць толькі пра далёкія падарожжы ў Амерыку (таму і атрымаў мянушку Амерыканец), нават за самыя вялікія грошы набывае рэчы, хоць неяк звязаныя з экзатычнымі краінамі, захапляецца жанчынамі і выпіўкай, то напрыканцы рамана ён ператвараецца ў рамантика-бунтара, які знаходзіць сваю каханую і разам з ёй выпраўляецца насустрач новым прыгодам. Амаль як у галівудскім фільме: яна ўрасць час побач, але сама яшчэ не ведае, што кахае Гервасія. Хоць гэта і разбівае сэрца яшчэ аднаму герою кнігі (не буду раскрываць усіх сакрэтаў), чытач не можа не парадавацца за абаіх закаханых і пажадаць ім

шчаслівага падарожжа ў Амерыку.

Што да галоўнай авантуры кнігі, у якую трапляюць Вырвіч, Лёднік, Багінская і Агалінскі, то гэта вялікае падарожжа з Вільні ў Лондан, падчас якога трэба разгадаць таямніцы васковай лялькі Пандоры і загадкавага англійскага доктара Дзі. Падчас паездкі Пранціш змагаецца з цмокам у польскай Дракошчыне і вызваляе горад, які зусім не хоча быць вызваленым; Бутрым трывае самую цяжкую цялесную пакуту ў абдымаках святога Тамаша, каб атрымаць магчымасць пакінуць горад, што засцерагаецца ад эпідэміі чумы...

Сама Людміла Рублеўская жанр твора акрэслівае як «раман прыгодніцкі і фантасмагарычны». Тут рэальнасць пераплятаецца з фантазіяй, а падзеі, што маглі б адбыцца, набываюць цалкам рэалістычнае ўвасабленне. Як сказаў бы адзін з герояў беларускай народнай казкі: «Свет вялікі — можа, гэта і праўда», асабліва актуальныя гэтыя словы, калі гаворка ідзе пра XVIII стагоддзе.

Напрыканцы кнігі мы бачым крыху новага Пранціша — ужо выпускніка Віленскага ўніверсітэта, які вырашае

паступіць на вайсковую службу. Новы Бутрым становіцца клапатлівым бацькам. Але, думаю, іх спакойнае і шчаслівае жыццё на доўга не зацягнецца. Чытачоў чакае трэці раман пра Вырвіча і Лёдніка, а значыць, героі выправяцца насустрач новым небяспечным прыгодам. Спадзяюся, чакаць выхаду новай кнігі давядзецца на доўга, і мы не паспеем засумаваць па персанажах, якія ўжо сталі любімымі.

Марына ВЕСЯЛУХА